

УДК 347.471:327.39

**Барановський Ф. В.,
м. Луганськ****ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ
ПРОЦЕСИ**

Статтю присвячено аналізу місця і ролі громадянського суспільства в інтенсифікації і ефективній стимуляції демократизаційних та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: громадянське суспільство, євроінтеграційні процеси, демократичний розвиток, європейські цінності.

Для багатьох країн Європи, особливо країн ЦСЄ, які свого часу прагнули стати членом Європейського Союзу, а згодом і увійшли до його складу, існувало декілька принципових причин щодо здійснення цього кроку.

По-перше, політична стабільність і отримання більш сильної глобальної позиції для країни в її відносинах з економічною групою багатих дружніх держав. Ці політичні причини були часто пов'язані з пам'яттю жорстокої історії двох головних війн у ХХ столітті, які майже знищили цілу Європу.

По-друге, економічні причини, пов'язані з перевагами, що приносить членство у ЄС, вільний ринок, економіка, орієнтована на експорт, взаємний зв'язок з сильними розвиненими європейськими економіками і економічна допомога з ЄС для національних і регіональних проектів.

По-третє, передача ноу-хау, особливо в галузі ефективного управління. Цей аспект не в останню чергу залежить від ефективного функціонування організацій громадянського суспільства.

Іншими словами, Євросоюз пропонує вищу якість життя, що пов'язане з вищим рівнем демократії та нижчим рівнем бюрократії, більшу готовність допомогти іншим, більшу чутливість до проблем, значимих для суспільства, серед яких соціальні, екологічні, правові тощо. Окрім того, громадяни країн ЄС є більш сучасними, більш ліберальними, і значно більше впевненими у собі ніж громадяни країн, що не є членами ЄС.

Євроінтеграційні процеси в постсоціалістичних країнах, які свого часу прагнули членства в ЄС і з рештою набули його, та тих, що прагнуть зараз, можуть вважатися такими, що йдуть паралельно з процесами

демократизації і навіть певним чином можуть бути ототожені з ними. Тому важко переоцінити важливість участі в цих процесах громадянського суспільства.

Отже, метою статті є визначення місця і ролі громадянського суспільства в інтенсифікації і ефективній стимуляції демократизаційних та євроінтеграційних процесів.

Оскільки демократія і громадянське суспільство є взаємозалежними феноменами, то організації громадянського суспільства мають за моральний обов'язок всіляко сприяти інтенсифікації вищезазначених процесів.

У цьому аспекті варто говорити про чинники, які стримують дані процеси в країнах, що знаходяться на шляху до їх імплементації, і зокрема в Україні.

Зусилля громадянського суспільства здебільшого сконцентровані на реакції щодо дій уряду замість впливу на прийняття рішень. Спостерігається відсутність громадських спільних обговорень щодо прийняття політичних рішень. Демократичні (європейські) цінності залишаються абстрактними для значної частини громадян, що призводить до суспільного конформізму, в тому числі, на жаль, і організаціями громадянського суспільства, щодо цінностей, впроваджених недемократичними і корумпованими елітами.

Оскільки в країнах, які претендують на вступ, існує формальна урядова заява про наміри, то громадянське суспільство певний час здебільшого покладалося на зусилля державної влади в процесі європейської інтеграції. Його первинна роль включала контроль і надання рекомендацій.

Загалом, «вітчизняний досвід співпраці НУО з органами влади у сфері демократичного контролю, набутий за роки державної незалежності, засвідчує наявність проблем, що характерні для відносин між владою та громадським сектором: традиції замкненості держапарату, непрозорість вироблення державної політики, взаємна недовіра, низька ефективність «третього сектора» в лобюванні своїх позицій [2, с. 154].

Щодо умов, які характерні для країн з затримкою демократії, то стає очевидним, що громадянське суспільство має відстоювати європейські цінності і вимагати їх захисту. Воно має дуже швидко адаптуватися до нової реальності, пояснюючи значення європейських цінностей та стандартів широкому загалу. Так званий третій сектор має створити життєздатну демократичну основу в суспільстві. В першу чергу громадянське суспільство повинне зробити значно більше, ніж моніторинг і коментування успішності та неуспішності реформ. Воно має стати

провідником ідей і принципів європейського співтовариства і демократичних цінностей, завдяки чому громадськість повинна знати усе про їх зміст і практичну цінність в повсякденному житті.

Про важливість та необхідність зусиль громадянського суспільства у вищезазначеному напрямку свідчить виявлення прямого зв'язку між рівнем обізнаності щодо актуальних питань у сфері відносин Україна — ЄС та безпосередньою підтримкою ідеї членства України в ЄС. Зокрема, серед тих людей, що знають про ведення переговорів про Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, 52 % підтримують вступ України до Європейського Союзу, у групі необізнаних — лише 37 % виступають за членство [1, с. 6]. «Іншим доцільним напрямком роботи акторів громадянського суспільства має бути цільовий тиск на органи державної влади та державних діячів, що безпосередньо долучені до реалізації євроінтеграційних реформ та зобов'язань України перед ЄС» [Там само, с. 13].

Низка пострадянських країн, серед яких і Україна, часто тільки імітують реформи, що ведуть до пристосування до стандартів ЄС. Щодо ЄС, то він також поводить відповідно.

У відносинах з цими країнами ЄС впровадив Інструмент Європейського сусідства та партнерства, який підтримує Європейську політику сусідства. Його пріоритетними галузями є:

1 Демократичний розвиток, правова держава, ефективне управління.

Ця галузь включає у себе такі складові:

- свобода мас-медіа, політичний плюралізм, права людини, розвиток громадянського суспільства;
- реформа правової системи;
- управління суспільними фінансами і реформа державного управління.

2. Торгівля і інвестиції, регуляторне вирівнювання і реформи.

Ця галузь включає у себе такі складові:

- експортне і інвестиційне просування, зокрема через ринкові і регуляторні реформи; приготування для майбутнього глибокої і всебічної Асоціації вільної торгівлі з ЄС;

- регуляторне вирівнювання в окремих секторах і реформи відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво та Плану дій.

1 Регіональний розвиток, сталий економічний і соціальний розвиток, зникнення бідності.

Ця галузь включає у себе такі складові:

- соціальні реформи і соціальний захист;

- регіональний розвиток і сталий розвиток, у тому числі захист навколишнього середовища;
 - освіта, професійний розвиток і мобільність.
- 2 Підтримка мирного розв'язання конфліктів.

Інструмент Європейського сусідства та партнерства фінансує дії в різних секторах, у тому числі: більш справедливий розвиток; регулятивна торгівля і реформи; лібералізація певних секторів; правосуддя і внутрішні справи; енергія; транспорт; інформаційне суспільство; екологічна сталість; дослідження та інновації. Крім того, він може забезпечити підтримку виборчому спостереженню і посткризовим місіям і підготовці до надзвичайних ситуацій [4].

Загалом пріоритети ЄС включають: свободу мас-медіа, енергетичні проблеми, переговори щодо угоди про асоціацію, торгівлю, візову підтримку, безпеку довкілля та продуктів харчування, безпекові аспекти, соціальний добробут та захист.

З чого складається громадянське суспільство? До його складу можна віднести такі організації:

Неурядові, некомерційні організації.

1. Незалежні засоби масової інформації.
2. Громадські рухи.
3. Профспілки.
4. Громадські асоціації, засновані за етнічною ознакою.
5. Соціальні підприємці.
6. Релігійні асоціації.

Якими можуть бути шляхи впливу організацій громадянського суспільства на євроінтеграційну політику?

Вони можуть впливати або безпосередньо (розв'язуючи такі проблеми як бідність, нерівність і екологічна деградація), або побічно (вводячи людей в демократичну участь індивідуально і колективно, і взаємодіючи з політичними діячами та впливаючи на процес прийняття політичних рішень).

Також засобами можуть бути:

- робота з урядовими агенціями;
- лобювання і неформальна адвокація;
- здійснювання моніторингової політики і оприлюднення результатів;
- розробка і оприлюднення політичного аналізу і рекомендацій;
- навчання і підвищення навичок держслужбовців та тих, хто відповідає за прийняття рішень;

- робота та лобіювання (в країні або за кордоном) із міжнародними агенціями та іншими акторами для того, щоб вплинути на політику на місцях;

- підйом загального громадського усвідомлення через ЗМІ, освіту і навчання;

- організація заходів і громадських дебатів;

- організація або заохочення протестів.

- Інституційні формати для залучення до процесу європейської інтеграції

- складаються з таких елементів:

- коаліції неурядових організацій, також дії, проекти і програми, особливо зосереджені на європейській інтеграції;

- коаліції, дії, проекти і програми, які зосереджені на інших проблемах, які належать до європейської інтеграції;

Напрями сприяння з боку ЄС можуть бути такими:

- сприяння у впровадженні ініціатив самопідтримки як, наприклад, соціальне підприємництво;

- сприяння в набутті досвіду роботи в міжнародних партнерських мережах і проєктах;

- сприяння у розвитку неупередженої та незаангажованої системи фінансування організацій та акторів громадянського суспільства від місцевих джерел, через податкові стимули для бізнес-структур;

- навчання представників громадянського суспільства в роботі з установами ЄС;

- підтримка взаємовигідної співпраці з акторами та організаціями громадянського суспільства усередині ЄС.

Багато викликів, з якими зіткнулося та зіштовхується громадянське суспільство постсоціалістичних країн, є тими самими, що стоять загалом перед державою та суспільством: консолідація демократії, перемога над бідністю, зменшення катастрофічної різниці у прибутках і забезпечення економічного зростання. Головним викликом є поточна невизначеність з політичним і економічним майбутнім.

Більш конкретним викликом є сприяння державі в тому, щоб змусити демократичні установи функціонувати належним чином. Наприклад, судова система в деяких постсоціалістичних країнах використовується для обслуговування виконавчого органу влади, і проблема перетворення її на дійсно незалежний орган є як ризикованою, так і важкою.

Важливим аспектом наближення європейських цінностей є необхідність подолати найбільші перешкоди, саме допомогти суспільству розвинути демократичну політичну культуру і здолати сумну спадщину минулого — конформізм і апатію, клієнтелізм і корупцію, пасивність і

відсутність ініціативи, відсутність громадянської відповідальності і нетерпимість по відношенню до меншин.

Громадянське суспільство в постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні, незважаючи на його слабкості, відсутність ресурсів і громадської підтримки, досягло багато у впливі на політику європейської інтеграції та у процесі її інтенсифікації. Щодо України, то ще багато викликів і проблем залишаються, і є нагальна потреба в міжнародній підтримці, націленій на подолання існуючих дефіцитів і недоліків.

Для того щоб більш ефективно впливати на політику підтримки європейської інтеграції, громадянське суспільство має бути краще обізнаним у європейському мисленні, планах, процедурах і нормах. Зокрема, «в Україні майже немає громадських об'єднань, які б одночасно знали і розуміли стандарти і вимоги ЄС (йдеться не про загальне розуміння, а розуміння глибоке, на рівні директив, регулювань тощо) у тих чи інших секторах, а також потреби і проблеми відповідних секторів в Україні. До винятків — швидше ніж правил — можна віднести такі сектори, як енергетика, питання, що стосуються юстиції, свободи та безпеки, а також екологія та сталий розвиток» [3, с. 47].

В цьому плані організації громадянського суспільства країн ЦСЄ мають найкращі можливості та досвід, щоб забезпечити таке сприяння.

Незважаючи на підтримку ЄС, немає чіткої видимості майбутнього України. Країни ЦСЄ знають добре усі труднощі перехідних суспільств і знаходяться у сприятливій позиції для лобювання потреб і пояснення цілей України керівництву найбільш впливових Європейських держав.

В контексті вищезазначеного важливо узагальнити функції організацій громадянського суспільства, пов'язаних з його роллю в процесі європейської інтеграції. Ці функції можуть бути класифіковані таким чином:

- пізнавальна функція;
- організаційна функція;
- інтегративна функція;
- функція лобювання.

Пізнавальна функція. Означає, що через діяльність організацій громадянського суспільства урядові установи та інституції ЄС можуть отримувати інформацію про рівень сприйняття (чи несприйняття) їх поточної політики так само як й минулих та майбутніх рішень. Вони можуть отримати інформацію про недоліки в цих аспектах і про їх джерела. У багатьох випадках організації громадянського суспільства також підкреслюють можливі негативні результати таких рішень.

Пізнавальна функція також включає дослідження, що проводяться організаціями громадянського суспільства відносно їх власних членів — дослідження щодо важливих соціальних проблем, наприклад, через опитування думки, встановлюючи ієрархію потреб або проблем тощо.

Організаційна функція. Її існування проявляється у тому, що індивідууми і групи з подібними прагненнями і цілями збираються і самоорганізуються, щоб артикулювати і досягати цих цілей. Тривалість життя такої організованої співпраці зазвичай коротка, залежно від того, як швидко мета досягнута. Такі організовані дії відіграють важливу роль, щоб робити конкретну справу, яка об'єднує їх членів, але вони не мають на увазі будь-якого ширшого соціального контексту.

Інтегративна функція. В об'єднаній Європі цю роль виконують організації громадянського суспільства, які є ключовими гравцями інтеграції, не лише соціальної і культурної, але й інтеграції до товариства людей з обмеженими можливостями та з різних причин виключеними з суспільства. Головними цілями цієї функції є соціальна рівність, толерантність, тобто прийняття інших і їх установок, і понад усе відхилення ксенофобії і націоналізму.

Функція лобіювання. Вона пов'язана з однією з найголовніших цілей діяльності організацій громадянського суспільства — захистом основних цінностей будь-якого демократичного суспільства: свободи, плюралізму, поваги прав усіх соціальних груп тощо. Тому, діючи часто для вигоди їх власних членів, організації громадянського суспільства не можуть забути про ширший соціальний аспект цієї діяльності, у тому числі про реалізацію громадянських прав. Найефективнішими є екологічні організації і організації великого бізнесу, чіє лобіювання, здійснене в різний спосіб, може часто успішно впливати на урядову політику і законодавство.

Виходячи із здійсненого вище аналізу, варто зробити наголос на таких висновках та рекомендаціях:

1. Громадянське суспільство (асоціації, профспілки, ділові кола, університети, ЗМІ, професійні організації, представники місцевого самоврядування) і зацікавлена громадськість мають бути регулярно поінформовані про діяльність органів державної влади і державного управління в процесі європейської інтеграції та в рамках підготовки переговорних платформ, особливо в тих частинах, де інтерес громадян є дуже важливим.

2. Необхідно встановити співпрацю між державними установами і громадянським суспільством на усіх рівнях в процесі європейської інтеграції.

3. Усі постанови і рішення, які готують державу (не лише її адміністративні органи) для ефективного переговорного процесу з ЄС, мають вказувати на зобов'язання залучення представників організацій громадянського суспільства до цього процесу, не залишаючи жодної можливості цього не робити. Ці представники мають увійти до експертних груп в рамках переговорного процесу на всіх його етапах.

4. Особливою є потреба своєчасного і значущого залучення представників академічного співтовариства, професійних асоціацій, а також представників регіонального і місцевого рівнів в цьому процесі.

5. Необхідним є подальше консультування з громадянським суспільством в транспарентний спосіб для того, щоб визначити критерії і методи відбору представників усіх вищезгаданих організацій у процесі переговорів. Ці критерії треба визначити в документі, обов'язковому до виконання.

6. Важливо забезпечити своєчасний і належний доступ громадськості до переговорних платформ за допомогою їх публікацій та викладення на офіційних веб-порталах, оскільки громадськість також потребує інформації про усі можливі і наступні зміни.

7. В рамках зміцнення можливостей організацій громадянського суспільства, розвиток яких є одним з важливих еталонних тестів в процесі євроінтеграції, уряд має забезпечити умови для їх життєздатної і незалежної дії. Конкретні пропозиції можуть, серед інших шляхів, складатися з аналізу податкових і фінансових перешкод в їх функціонуванні і з визначення адекватних податкових переваг, чітких умов і обов'язкової прозорості бюджетного фінансування організацій громадянського суспільства.

8. Уряд має забезпечувати інституціональні рамки для обов'язкового здійснення процесу регулярних консультацій між усіма рівнями влади і організаціями громадянського суспільства у виробленні стратегічного курсу, створенні державної політики, законів та інших регуляторних актів.

9. Організації громадянського суспільства мають формувати власні мережі, проводити аргументовану політику, спостерігати за змінами для того, щоб поліпшити зміст переговорних платформ.

Література

1. Золкіна М. Ставлення населення України до європейської та євроатлантичної інтеграції України / М. Золкіна // Громадська думка. — 2012. — № 2. — С. 3—13.
2. Корнієвський О. А. Мережеві громадські ініціативи та їх вплив на стан національної безпеки в контексті становлення глобального громадянського суспільства / О. А. Корнієвський // Стратегічна панорама. — 2010. — № 1. — С. 153—160.
3. Угода про асоціацію Україна — ЄС : дороговказ реформ : аналітична доповідь. — ІЄАС : К., 2012. — 54 с.
4. European Neighbourhood and Partnership Instrument. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/enpi_en.htm

Стаття посвячена аналізу места и роли гражданского общества в интенсификации и эффективной стимуляции демократизационных и евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: *гражданское общество, евроинтеграционные процессы, демократическое развитие, европейские ценности.*

The article is dedicated to the analysis of place and role of civil society in intensification and effective stimulation of democratization and European integration processes.

Keywords: *civil society, European integration processes, democratic development, European values.*

Барановський Фелікс Володимирович — професор кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор політичних наук.

Рецензент: проф. Щедрова Г. П.